

Gazdálkodói együttműködések Egy felmérés tapasztalatai a Dél-alföldi régióban a változó vidékfejlesztési politika tükrében

Baranyai Zsolt¹ – Kovács Zoltán² – Vásáry Miklós³

A 2014 és 2020 közötti időszak költségvetése és az ehhez kapcsolódó uniós szakpolitikák, pl. agrár, vidékfejlesztési vagy kohéziós politika meghatározó célkitűzése lesz az Európa 2020 stratégia céljainak elősegítése. Ennek során új elemként jelenik meg a közösség által irányított helyi fejlesztést erősítő (CLLD) szemléletmóddal, ami a helyi fejlesztési lehetőségek kiterjedését erősítheti. A vidékfejlesztési politika során alkalmazott, LEADER folyamhoz hasonló CLLD olyan konkrét eszköz, amely helyi szinten mozgósítja a helyi közösségeket, szervezeteket a szakpolitikai és egyéb ágazati célok megvalósításában.

A helyi szinten megjelenő együttműködések eredményességét alapvetően befolyásolja az ott élők együttműködési készsége, hajlandósága. Ehhez kapcsolódva jelen tanulmány egy empirikus felmérés tapasztalatait felhasználva, helyzetértékelést ad a vidéki szereplők (gazdálkodók) kooperációs aktivitásáról, illetve azzal összefüggő kérdéskörökről. A kutatás eredményei tanulságként szolgálhat a vidéken végbemenő más típusú együttműködésekhez.

Kulcsszavak: CLLD, LEADER megközelítés, együttműködés, mezőgazdasági géphasználat

1. Bevezetés

Az Európai Uniót alapjaiban rázta meg a 2008. évi gazdasági válság. Annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedekben folyamatosan növekedett a gazdaság, új munkahelyek teremtődtek, ez eddig elért eredmények jelentős része mára megsemmisült. A válság alapjaiban rendítette meg a Közösségi eddigi rendszerét életét ezzel együtt egyes esetekben felszínre hozta másokba pedig felerősítette az EU gazdaságának alapvető hiányosságait.

A krízis alapvetően nehezítette meg a jövőbeli gazdasági növekedést. A pénzügyi rendszer strukturális problémái, az uniós tagországok államháztartási egyensúlytalanságai, az egyes tagállamokban hatványozottan megjelenő

¹ Baranyai Zsolt, PhD, adjunktus, Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Közgazdaságtani, Jogi és Módszertani Intézet (Gödöllő).

² Kovács Zoltán, címzetes főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar (Szeged).

³ Vásáry Miklós, PhD, adjunktus, SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Közgazdaságtani Jogi és Módszertani Intézet (Gödöllő).

Az empirikus kutatás az „OTKA K105730” számú kutatási téma támogatásával készült.

foglalkoztatási és szociális krízisek rávilágítottak Európa strukturális hiányosságaira. Ezzel a legnagyobb kihívássokká az vált, hogy Európa mielőbb kilábaljon a válságból ezzel együtt a kitörés során az EU mellőzze a recesszió előtti helyzethez való reflexszerű visszatérést. Az EU már a krízis előtt is több területen elmaradt a világ többi részén tapasztalható fejlődéstől. A kilábalás, a fejlődése és az átalakulása során figyelemmel kell lenni, hogy a meglévő strukturális gyengeségek kezelése közben a világ gyorsan változik és fokozatosan átalakul. Ezért napjainkban is helytálló, hogy „a nemzetközi helyzet egyre fokozódik”.⁴

Ahhoz, hogy az egyedülálló európai szociális modellen alapuló, minőségi és egészséges életet folytatható legyen az EU-ban mélyreható változások szükségesek. Ehhez létfontosságú egy olyan stratégia, amely az EU-t intelligens, fenntartható és inkluzív gazdasággá teszi, amelyben magas a foglalkoztatási arány és a termelékenység, illetve erős a társadalmi kohézió. Mindennek biztosítására hivatott az *Európa 2020 Stratégia*. A stratégia menetrendül szolgál valamennyi tagállam számára, és figyelembe veszi az eltérő szükségleteket, kiindulópontokat és nemzeti sajátosságokat.

Az Európa 2020 Stratégia középpontjában három prioritásnak kell állnia:

- *Intelligens növekedés* – a tudásra és az innovációra épülő gazdaság kialakítása.
- *Fenntartható növekedés* – erőforrás-hatékonyabb, környezetbarátabb és versenyképesebb gazdaság elősegítése.
- *Inkluzív növekedés* – magas foglalkoztatás, valamint gazdasági, szociális és területi kohézió jellemezte gazdaság ösztönzése.

A haladás irányának kijelölése érdekében az EU-nak el kell fogadnia néhány, 2020-ig elérendő kiemelt célt, amelyeknek illeszkedniük kell az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés témaköréhez.

Az EU2020 stratégia kiteljesedése és hatékony megvalósítása érdemi költségvetési támogatás⁵ és a kapcsolódó szakpolitikák szinergikus hatásának maximális kiaknázás révén lehetséges. A Bizottság 2011. június 29-én közzétette a következő (2014-ben induló) többéves pénzügyi keretre (Multiannual Financial Framework, MFF) vonatkozó javaslatát. A Bizottság általános szempontjai között az *eredményorientáltság* (kevesebb, de hangsúlyos prioritásra koncentráció, a fragmentáció elkerülése); a *végrehajtás egyszerűsítése* (már korábban elkezdődött a jelenlegi közös költségvetési keret felülvizsgálata révén); az *innovatív finanszírozási*

⁴ A világ számos része nem torpant meg, a gazdasági hanyatlás árhullámszerű hatása nem döntötte meg a feltörekvő országok (pl. Kína, Brazília) gazdaság teljesítményét. A világ legfejlettebb gazdaságait tömörítő G20 megerősödése is mutatja a feltörekvő országok gazdasági és politikai hatalmának növekedését.

⁵ 2013. június 27-én, csütörtök reggel politikai megállapodásra jutottak a Parlament, a Tanács és a Bizottság vezetői a 2014 és 2020 közötti pénzügyi keretéről. A kézirat lezártáig nem került sor az Európai Parlament megerősítésére, de az alku keretében az Unió a pénzügyi kötelezettségvállalás szintjén 960 milliárd eurót költhet majd a következő hét évben.

eszközök alkalmazásának kibővítése mellett a kohéziós és az agrárpolitika területén *kondicionalitás* bevezetése jelent meg (EC 2011). A kondicionalitás keretében a meglévő források hatékonyabb felhasználása érdekében az agrárpolitika keretében működő vidékfejlesztési politika és a kohéziós politika forrásainak szinergikus felhasználására tettek javaslatot. Ennek révén az egyes program nem csak elkülönülve működhetnének, hanem integrált módon, így egyes közös célok megvalósítása érdekében a források kombinált felhasználása szavatolhatná a hatékonyság növekedését. A programok összekapcsolásának és a eredményesség növekedésének meghatározó eleme az alulról jövő, LEADER megközelítés erősítése. A LEADER (Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale) azaz a közösségi kezdeményezés a vidék gazdasági fejlesztése érdekében az EU legsikeresebb vidékfejlesztési programja. Az Európai Bizottság által 1991-ben indított közösségi kezdeményezés célja, hogy a gazdasági, társadalmi és környezeti problémákat helyei kezdeményezések alapján oldják meg, ezzel is segítve a fenntartható fejlődést Európa vidéki területein (www.umvp.eu). A kezdeményezés során meghatározó elvéként jelenik meg, hogy a helyi fejlesztési stratégiák alulról induló kidolgozása és megvalósítása áll a középpontban. Ennek során a résztvevők, az érintettek, alakíthatják saját fejlődésüket, határozhatják meg, hogy számukra melyek a legfontosabb fejlődési irányok. A működés során a köz- és magánszféra partnersége, hálózatépítés igénye is fokozottan jelenik meg az innováció ösztönzése, az integrált, ágazatközi intézkedések erősítése mellett.

2. Szakpolitikai keretek, a jövőbeli működés sajátosságai

2.1. A többéves pénzügyi keret

A fenntartható növekedés: természeti erőforrások című költségvetési fejezet keretében tárgyalt agrár- és vidékfejlesztési politikára vonatkozóan is több megfogalmazást tett a költségvetési jogszabály tervezete (ET 2013). Ezek alapvetően azt a célt szolgálták, hogy a források elosztása, felhasználása a közösségi elveknek⁶ megfelelően valósuljon meg. A közös agrárpolitika keretében megtett javaslatokkal ellentétben a vidékfejlesztési források elosztásáról a költségvetési tervezet kevés konkrétumot rögzített. Egyelőre annyi biztos, hogy az objektív kritériumok és a múltbeli teljesítmény mellett, figyelembe kell venni a vidékfejlesztés célkitűzéseit, és szem előtt tartani a Közös Agrárpolitika és az uniós költségvetés egészét (Hetényi 2013).

⁶ Például a költségvetés eredményorientáltsága, a fő szakpolitikai prioritások érvényesítése vagy az uniós hozzáadott érték, az uniós közjavak, fellépések közös finanszírozása.

A vidékfejlesztési programok meghatározzák az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) hozzájárulásának egységes, valamennyi intézkedésre alkalmazandó mértékét. Adott esetben külön EMVA-hozzájárulási mértéket kell meghatározni a kevésbé fejlett régiók, az átmeneti régiók, a legkülső régiók és a 2019/93/EGK rendelet szerinti kisebb égei-tengeri szigetek esetében. Az EMVA hozzájárulásának minimális mértéke (ET 2013):

- a támogatható közkiadások 75%-a a kevésbé fejlett régiók, a legkülső régiók és a kisebb égei-tengeri szigetek esetében;
- a támogatható közkiadások 75%-a azon régiók esetében, amelyek egy főre jutó GDP-je a 2007–2013-as időszakban nem érte el az EU-25 tárgyidőszakban mért átlagának a 75%-át, de meghaladja az EU-27 átlagos GDP-jének a 75%-át;
- a támogatható közkiadások 63%-a az előző bekezdésben említettektől eltérő átmeneti régiók esetében;
- a támogatható közkiadások 53%-a a többi régióban;
- 75% a környezetvédelemmel, az éghajlatváltozás mérséklésével és az ahhoz való alkalmazkodással kapcsolatos célkitűzésekhez hozzájáruló tevékenységek esetében;
- 100% a 68. pont szerint az I. pillérből a II. pillérbe a vidékfejlesztés kiegészítő támogatására átvitt összegek esetében.

A költségvetésről szóló európai tanácsi egyezségének az a legfontosabb eredménye, hogy a magyar gazdák és vidék támogatására fordítható források növekedtek. 2014–2020 között összesen 12,3 milliárd euró támogatást lehet kifizetni, ez 1,9 milliárd euró emelkedést jelent a korábbi időszakhoz képest. Ennek során a hét év alatt összesen mintegy 3,1-3,4 milliárd euró érkezik a vidékfejlesztés keretében Magyarországra. Ez azt jelenti, hogy 2014-től évente mintegy 490 millió euro jut hazai II. pilléres célokra a közös költségvetésből (Baksa–Vásáry 2013). Ez kiegészül a 25 százalékos társfinanszírozással, ami további kb. 160 millió euró lesz, így összesen az éves allokáció mértéke elérheti a 650 millió eurót.

2.2. Kohéziós Politika

Az Európai Bizottság 2011. október 6-án tette közzé a jogalkotási javaslatát a 2014 és 2020 közötti időszakra vonatkozó kohéziós politikáról. Ebben a Bizottság több fontos módosítást is javasolt a kohéziós politika tervezésével és megvalósításával kapcsolatban. Ezek között az Európa 2020 stratégia prioritásaira való összpontosítás mellett megjelent a teljesítmény jutalmazása; az integrált programok kidolgozásának támogatása; az eredményorientáltság igénye, a területi kohézió ismételt megerősítésének szükségessége és a célok teljesítésének egyszerűsítése (EC 2011).

A Bizottság az Alapok mindegyikére (Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA), Európai Szociális Alap (ESZA), Kohéziós Alap (KA), Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EAFRD), Európai Tengerpolitikai és

Halászati Alap (EMFF)) vonatkozó, több közös alapelvet is javasol. Ezek közé tartozik továbbra is a partnerség és a többszintű irányítás, a vonatkozó uniós és nemzeti jogszabályoknak való megfelelés, a férfiak és nők közötti egyenlőség előmozdítása, a diszkrimináció-mentesség, valamint a fenntartható fejlődés. A stratégiai programalkotás megerősítése valamint a politika maximális hatásának biztosítása, az EU prioritásainak elérése érdekében *Közös Stratégiai Keret* (Common Strategy Framework – CSF) és a partnerségi szerződések bevezetése, valamint az Európa 2020 stratégiához illeszkedő tematikus célkitűzések körének meghatározására került sor.

A Közös Stratégiai Keret az EU prioritásait követő főbb lépésekről szól, emellett iránymutatást tartalmaz tagállamoknak és régióiknak az Alapok felhasználására vonatkozó programalkotáshoz. Ezen felül előmozdítja az EU különböző strukturális eszközeinek hatékonyabb összehangolását is. A különféle alapok, források sokkal jobb kombinálását, koordinálást tesz lehetővé, ezáltal maximalizálja az EU-s befektetések hatását és biztosítja azok eredményes felhasználását.

Az Európa 2020 stratégia céljainak elérése érdekében, a Bizottság és a tagállamok között az induláskor megkötött *partnerségi szerződések* határozzák meg a teljes hozzájárulást nemzeti szinteken a tematikus célkitűzésekhez, valamint a konkrét lépésekkel kapcsolatos kötelezettségvállalásokat. Egy teljesítmény-keretrendszer határozza meg a tiszta és mérhető célokat (EC 2011).

2.3. Vidékfejlesztési program (VP) és a Közösségvezérelt helyi fejlesztések (CLLD)

Az 1600/2012. (XII. 17.) Korm. Határozat alapján a Nemzetgazdasági Minisztérium irányításával, a többi minisztérium közreműködésével készül a Partnerségi Megállapodás (PM). A kézirat lezárásakor társadalmi egyeztetés alatt álló dokumentum azonosítja Magyarország legfontosabb kihívásait egyúttal kitűzi a fő fejlesztési prioritásokat és rögzíti a fejlesztési irányok részleteit, operatív programokat (OP). Az OP-k között az ágazati és területi operatív programok és halgazdálkodási operatív program mellett a vidékfejlesztési program meghatározására kerül sor. A Vidékfejlesztési Program (EMVA) tervezése során 6 prioritás lett megfogalmazva. Ezek illeszkednek a 1114/2013 (III.8.) Korm. Határozat által rögzített fő nemzeti fejlesztési (támogatási) prioritásokhoz, melyek átfogó célja a fenntartható, magas hozzáadott értékű termelésre és a foglalkoztatás bővítésére épülő gazdasági növekedés.

A jelenlegi és korábbi tapasztalatok arra utalnak, hogy a területileg decentralizáltan megvalósuló, a helyi szereplők bevonásával és felelősségében zajló fejlesztések előrehaladása kifejezetten kedvező hatást érnek el.

Ezért a következő programidőszakban is szükség van a területileg integrált megközelítések alkalmazására is.⁷

A CLLD eszköz segítségével helyi szinten és közösségvezérelt megközelítésben optimálisan kezelhető a területi problémák orvoslása és a területi fejlődési potenciálok kihasználása támogatható. A CLLD eszköz alkalmazása több gazdaság és társadalomfejlesztési célt is segíthet. A működés során a vidéki térségek, a várostérségek és országos szintű fejlesztések is megvalósíthatóak. Vizsgálatunk szempontjából döntően a vidékies területeken megjelenő hatások vizsgálatnak szempontjából a kedvezőtlen szocio-demográfiai és térségi trendek és a fenntarthatósági, klíma adaptációs szempontoknak kezelése mellett a vidéki helyi gazdaság megerősítése áll a kezdeményezés központjában. Itt a vállalkozásfejlesztés; helyi termék infrastruktúra fejlesztése; helyi, KKV-k szintjén megjelenő innováció segítése; helyi termelés-fogyasztási rendszerek létrehozása, megerősítése; együttműködések, hálózatosodás (klaszterek) segítése kerül előtérbe (NGM 2013).

A közösségvezérelt helyi fejlesztések, a CLLD-k szerinti megközelítés alkalmazása feltárja és a fejlesztések szolgálatába állítja a térségek saját erőforrásait és a helyi közösségépítés az ország egész területén érvényes általános társadalomfejlesztési cél. A CLLD eszköz alkalmazásával megerősödnek a felelős, öngondoskodásra és tudatos jövőformálásra képes és szolidáris helyi közösségek.

A vidéki térségek és közösségek fejlesztése szempontjából meghatározóak a helyi közösség aktív részvételével megvalósuló, a LEADER alapelvekre épülő fejlesztések. A CLLD alulról építkező, helyi közösségre támaszkodó rendszere lehetővé teszi a vidéki problémák részletes lokális feltárását és ezután az eszköz alkalmazásával kiválaszthatóak és megvalósíthatóak a helyi problémákhoz leginkább illeszkedő intézkedések. Ezek hatékonysága így várhatóan magasabb lesz a felülről szervezett programokhoz képest és ennek hatására a társadalmi elfogadottsága is biztosítható. Az eszköz tartalmilag a Vidékfejlesztési Program valamennyi prioritásához kapcsolódik. Az eszköz esetében különösen fontos, hogy lehetőséget biztosít a strukturális alapokkal és a többi operatív programmal történő együttműködésre, így a „többalapos” finanszírozás lehetősége az eddigiektől sokkal szélesebb körű és kifinomultabb stratégiák végrehajtását teremti meg.

A kezdeményezés törekvései vitán felül állnak, de az eredményesség, a tényleges megvalósítás során fog kiderülni. A több alapot ötvöző, ennek eredményeképpen több szempontrendszernek megfelelő tervezés és végrehajtás jelentős kihívás elé állíthatja a résztvevőket. Igaz, hogy számos jó példa korábban is megjelent, de akadtak kevésbé jól sikerült vagy eredménytelen próbálkozások is. A korábbi tapasztalatok ellenére, az megállapítható, hogy a következő tervezési

⁷ A fejlesztések intézmény- és eszközrendszerének szolgálnia kell a területi decentralizációt is, így a NUTS3 szintű megyék jelentik majd a területileg decentralizált fejlesztések legfontosabb platformját. A területi alapú fejlesztések egyrészt területi logikájú integrált operatív programokban, másrészt ágazati operatív programokban kapnak helyet (NGM 2013).

ciklusban megjelenő elvárások jelentős kihívások elé állíthatják a helyi szinten működő és tevékenykedő résztvevőket. Az új megközelítés, új intézkedéseket és összehangoltabb együttműködéseket igényel.

Ennek meghatározó eleme és igen jelentős eredményességi faktora a területi, helyi szereplők együttműködésének kérdése. Mivel a vidékfejlesztési intézkedések során többek között a gazdasági tevékenységek erősítése is cél, illetve prioritás, fontos e témakör keretében vizsgálni az érintett szereplők közötti kooperációs aktivitás és készség összefüggéseit. Ehhez kapcsolódóan egy empirikus kutatás fontosabb tapasztalatait felhasználva kívánunk néhány megállapítást megfogalmazni. Az elvégzett felmérés Békés megyében megvalósuló közös géphasználat területén megnyilvánuló együttműködéseket térképezi fel.

3. Egy felmérés néhány tapasztalata Békés megyéből

3.1. Problémafelvetés

A mezőgazdasági termelés számos területén – különös tekintettel a gépesítésre – megjelenő gazdálkodói együttműködések pozitív ökonómiai hatásaival mind Európában (pl. Haag 2004; Larsen 2008; Szabó et al. 2008), mind pedig az Amerikai Egyesült Államokban (pl. Ford–Cropp 2002; Long–Kenkel 2007) a kutatók sokat foglalkoztak. A kutatási eredmények döntően átfedést mutatnak abban, hogy a gazdálkodók közötti együttműködéseknek – beleértve a közös géphasználatra vonatkozó kooperációkat is – nagyon fontos szerepe lehet a gazdaságok jövedelmezőségének javításában, a termelési költségek csökkentésében. Mindezek értelmében, a gazdálkodói együttműködések a magyar mezőgazdaság – mindenki számára jól ismert – strukturális és hatékonysági problémáira (egyik) adekvát eszközként fogadhatók el.

Az 1990-es években Magyarországon (is) történtek kísérletek a tőkehatékony gépüzemeltetési formák, együttműködések bevezetésére (például a gépköri mozgalom), de ezek nem jártak olyan sikerrel, mint azt az érintett szakmai kör akkoriban remélte. A témában végzett empirikus kutatások a sikertelenség legfőbb okát a gazdálkodók alacsony együttműködési hajlandóságában jelölték meg (Takács et al. 2005).

A feltárt negatív tapasztalatok motiválták jelen kutatást is, melynek legfontosabb célkitűzései az alábbiak szerint összegezhetők:

1. helyzetértékelést adni a gazdálkodók közötti közös géphasználati együttműködések jelenlegi helyzetéről;
2. azt vizsgálni, hogy a gazdálkodók milyen szintű ismeretekkel rendelkeznek a különböző együttműködési formákról;

3. azokat az intézményesített együttműködési formákat azonosítani, amelyeknek vélelmezhetően lesz létjogosultsága a jövőben, a mezőgazdasági üzemek gépi kapacitásigényeinek kielégítésében.

3.2. Anyag és módszer

A technikai erőforrások felhasználásában megnyilvánuló gazdálkodói együttműködés kérdéseinek vizsgálatára a mezőgazdasági termelők körében adatgyűjtéseket hajtottunk végre. A felhasznált információk két adatgyűjtésből származtak. Az első adat-felvételezésre 2008 nyarán került sor. A felmérés két békés megyei település szántóföldi növénytermesztésre szakosodott egyéni gazdálkodói körét érintette. A minta elemszáma 17, amely – becsléseink szerint – az egyik település esetében a 2 EUME feletti növénytermesztő gazdaságok 30-40%-át, míg a másik esetben mintegy 60-70%-át reprezentálta. A felmérésből származó eredmények közül csak a gazdálkodók közötti viszonyrendszert bemutató ún. kapcsolati hálót és az ahhoz szorosan tartozó információkat ismertetjük, ebből a forrásból további eredmény nem kerül bemutatásra jelen tanulmányban.

Kutatómunkánk legfontosabb primer adatforrását a második, nagyobb horderejű adat-felvételezés jelentette, melynek előkészítésében természetesen felhasználásra kerültek a korábbi felmérés tapasztalatai is. A kérdőíves felmérést és a mélyinterjúkat a Dél-alföldi régióban, Békés megyében hajtottuk végre. A kutatás három statisztikai kistérség – nevezetesen az Orosházai, Békéscsabai és a Mezőkovácsházai kistérségek – szántóföldi növénytermesztésre szakosodott egyéni gazdálkodói körét érintette. A felmérés a 2007-08-as gazdasági évre vonatkozóan 2008 novembere és 2009 októbere között zajlott. A kérdőíves felmérés során összesen 147 egyéni gazdaságról ($N=147$) gyűjtöttünk információkat. A gazdálkodók egy szűkebb csoportjában a kérdőíves felmérést mélyinterjúval egészítettük ki ($N=23$). Az interjúk kérdései kapcsolódtak a kérdőívben szereplő kérdésekhez, azok ellenőrzését, illetve részletesebb kifejtését szolgálták.

A kapcsolati háló modellje

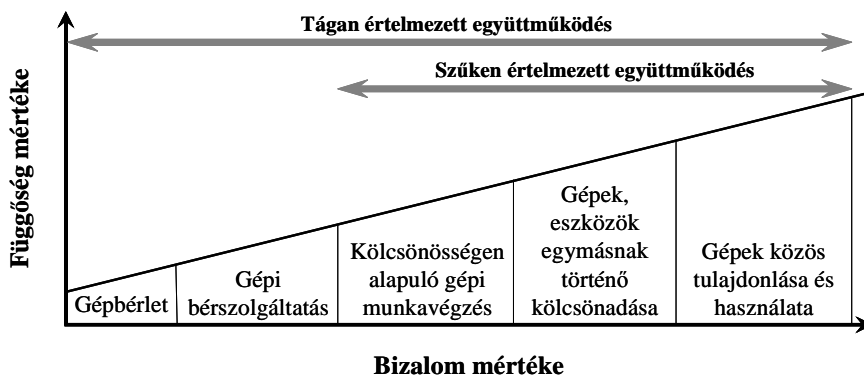
A 2008 nyarán lefolytatott (elő)felmérésben a gazdálkodók közötti kapcsolatok két szféráját különböztettük meg: bérszolgáltatói kapcsolat és „tisza” kooperációs kapcsolat. A bérszolgáltatói kapcsolat (B) tartalma nyilvánvaló, míg a „tisza” kooperációs kapcsolat (A) magába foglalta a kölcsönösségen alapuló gépi munkavégzést, gépek kölcsönadását és a közös tulajdonlás és használat intézményeit. A gazdálkodók közötti együttműködési kapcsolattípusokat tovább dimenzionáltuk a frekvencia (gyakoriság) és irány vonatkozásában. Bérszolgáltatói kapcsolatban a rendszeresség (C) küszöbértékeként a legalább két évre visszanyúló, évi legalább 3 munkaműveletre kiterjedő munkavégzést határoztuk meg, amely kritérium a tiszta kooperáció esetében is megmaradt, természetesen eltérő tartalmak mellett (kölcsönzés, kölcsönösségen alapuló munkavégzés vagy közös tulajdonú

eszköz üzemeltetése). Amennyiben a gazdálkodók között meglévő kapcsolat nem felelt meg ezeknek a kritériumoknak, akkor az a kapcsolat „alkalmi” minősítést kapott. Irány tekintetében beszélhetünk simplex (E), egyirányú kapcsolatról, amely értelemszerűen csak bérszolgáltatói relációban értelmezhető, illetve duplex (F), kétirányú kapcsolatról, amely mindkét relációban fennállhat. Az összegyűjtött információkat felhasználva megszerkesztettük a gazdaságok kapcsolati hálóját, feltüntetve benne a gazdálkodók közötti interakciókat.

A géphasználati együttműködés területeinek definiálása, mérési modellek

Az együttműködés, mint kifejezés egy tág fogalomnak tekinthető – még a géphasználat területére szorítkozva is – annak számos megnyilvánulási formája lehetséges. Korábbi kutatási tapasztalataink alapján egy tipológiát dolgoztunk ki, melyben az egyes kooperációs formák a gazdálkodói bizalom és függőség mértékének terében struktúrát alkotnak (1. ábra).

1. ábra Az együttműködési formák a bizalom és függőség szintjeinek terében

Forrás: Saját szerkesztés

Az alábbiakban röviden összefoglaljuk az egyes együttműködési területek lényegi elemeit és az azokban kifejtett gazdálkodói aktivitás kvantifikálásának módszertanát.⁸

⁸ Megjegyezzük, hogy jelen dolgozatunkban csak a szűken értelmezett együttműködési területeken szerzett tapasztalatokról szólunk. Ezt magyarázza egyrészt az, hogy témánk szempontjából ezen területeknek van leginkább relevanciája, másrészt miután a gépbérlet és gépi bérszolgáltatás tevékenységek pénzügyi vonatkozásokkal is bírnak, a gazdálkodói válaszok hitelessége erősen megkérdőjelezhető, azáltal, hogy ezen tranzakciók jelentős része „feketén” kerül lebonyolításra. Egyébként a kérdőívek kiértékelésének tapasztalatai szerint gépbérletben egy gazdálkodó sem vett részt, míg a gazdaságok 46%-a, azaz 61 gazdaság nyilatkozott úgy, hogy valamekkora volumenben

Az általunk alkalmazott megközelítésben a három legmagasabb bizalmi szintet igénylő és egyben legmagasabb gazdálkodói függőséget jelentő – felfogásunkban a szűken értelmezett – együttműködési mechanizmusok jelentették a vizsgálatok kulcsfontosságú területét. Nevezetesen:

- *Kölcsönösségen alakuló gépi munkavégzés (COOP_1):* Megközelítésünkben ez a megoldás jelenti a kooperációk legextenzívebb formáját. Ebben az esetben jellemzően olyan megállapodásokról van szó, melyben a gazdálkodó saját tulajdonú eszközével végez munkát gazdátársának viszonyossági alapon. A kifejtett aktivitás számszerűsítése a kérdőívben a válaszadók az egyes gépi munkaműveleteket egy négyfokozatú skálán értékelték, amely információkat felhasználva az alábbi összefüggéssel fejeztük ki az aktivitási ráta értékét (1.):

$$COOP_1 = \sum_{i=1}^n v_i \quad i = 1, 2, 3 \dots n \quad (1.)$$

ahol: v_i = az i -edik munkaművelethez kapcsolódóan az együttműködés gyakorisága [0-3 intervallum: 0- soha; 1- ritka; 1-2 alkalom/év; 2- közepes: 3-4 alkalom/év; 3- gyakori: 5-nél több alkalom/év]; n = a munkaműveletek száma [db].

- *Gépek egymásnak történő kölcsönadása (COOP_2):* ez a megoldás olyan géphasználati együttműködést takar, ahol a gazdálkodó saját tulajdonú eszközét adja át gazdátársának használatra. Az előzőhöz hasonló elgondolás mentén a kifejtett aktivitás összefüggésszerűen (2.):

$$COOP_2 = \sum_{i=1}^n v_i \quad i = 1, 2, 3 \dots n \quad (2.)$$

ahol: v_i = a gazdaság i -edik mezőgazdasági gépének részvételi aktivitása az együttműködésben [0-3 intervallum: 0- soha; 1- ritka; 1-2 alkalom/év; 2- közepes: 3-4 alkalom/év; 3- gyakori: 5-nél több alkalom/év]; n = a gépek száma [db].

- *Gépek közös tulajdonlása és használata (COOP_3):* a közös géphasználat legintenzívebb formáját jelentő együttműködésben a gazdálkodók közös beruházást valósítanak meg és közösen használják a megszerzett technikai erőforrást. Ebben az esetben az aktivitási rátát az alábbiak szerint határoztuk meg (3.):

végez bérszolgáltatási tevékenységet. Ugyanakkor véleményünk szerint a tényleges bérszolgáltatási arány ennél lényegesen magasabb. Megtörtént nem egy alkalommal olyan eset, hogy azt a gazdálkodót, aki „nem”-mel válaszolt a bérszolgáltatási tevékenységre vonatkozó kérdéseinkre, éppen a gazdátársa buktatta le, őt megnevezve rendszeres gépi bérszolgáltatójaként.

$$COOP_3 = \sum_{i=1}^n v_i \quad i = 1, 2, 3 \dots n \quad (3.)$$

ahol: v_i = a gazdaság i -edik mezőgazdasági gépének közös tulajdonlása [0, 1 dichotóm változók: 0-nem, 1-igen]; n = a gépek száma [db].

- *Együtműködési hajlandóság (EH)*: A szűken értelmezett együtműködési aktivitás három típusának figyelembevételével egy *aggregált együtműködési hajlandóság rátát (EH)* képeztünk. Ennek során központi módszertani elemként jelent meg a főkomponens alapú súlyozás, hiszen szakmailag indokolt az egyes együtműködési területeken kifejtett aktivitás differenciált súlyú kezelése az aggregált ráta meghatározásában. Ennek megfelelően az aggregált mutató a következőképpen került meghatározásra (4.):

$$EH = \frac{COOP_1 \cdot A_{COOP_1} + COOP_2 \cdot A_{COOP_2} + COOP_3 \cdot A_{COOP_3}}{A_{COOP_1} + A_{COOP_2} + A_{COOP_3}} \quad (4.)$$

ahol: *EH-ráta* = az együtműködési aktivitás aggregált mutatója az adott megfigyelési egység esetében [-]; $COOP_x$ = az adott megfigyelési egység géphasználati együtműködések egyes területein jellemző aktivitási ráták értéke [-]; A_{COOP_x} = az együtműködési típusok lineáris korrelációs együtthatója a főkomponenssel (PC-1 A mátrixa) [-].

A szervezett közös géphasználati megoldások ismertségének és alkalmasságának mérése

Az intézményesített közös géphasználati formák közül a gépszövetkezet, géptársulás, valamint a gép- és gazdaságsegítő kör megoldások ismertsége és alkalmassága felől érdeklődtünk. Kontrollként a gépi bérvállalkozót, mint kvázi kooperációs megoldást is bevontuk a vizsgálatokba. Az ismertséget egyszerű százalékszámítással határoztuk meg. Az egyes formák oly módon értelmezett alkalmasságát, hogy az mennyiben képes segíteni az eredményesebb gazdálkodást, a gazdálkodók 1-5 skálán fejezték ki (1= egyáltalán nem segít; 5= nagymértékben segít). A kapott válaszokból az alkalmasság értékét az egyszerű számtani átlag számításával kaptuk meg.

A gazdálkodók gazdaságuk gépesítésével kapcsolatos preferenciáit három kérdés mérte (ld. a későbbiekben a 3. táblázatban):

1. Mennyire tartja fontosnak, hogy gazdasága a termeléshez szükséges összes géppel rendelkezzen?

2. Mennyire tartja fontosnak, hogy a termelésben felhasznált gépek, eszközök tulajdonjogával kizárólagosan rendelkezzen?
3. Mennyire tartja fontosnak, hogy ne legyen tartósan elkötelezve azokban az esetekben, amikor gépi kapacitásokat külső forrásokból szerez be?

A válaszadók a megfogalmazott kérdésekre 1-7 skálán válaszolhattak (1= nem fontos számomra; 7= nagyon fontos számomra).

A vizsgálatok során a felmért gazdaságokat csoportosítottuk a közgazdasági üzemméret alapján. A képzett csoportok a következők voltak: (1) 0 - <4 EUME; (2) 4 - <8 EUME; (3) 8 - <16 EUME; (4) 16 - <40 EUME; (5) 40 - <100 EUME; (6) >= 100 EUME (ld. későbbikben a 3. táblázatban).

3.3. Az esettanulmány eredményei

Kutatómunkánk központi célkitűzéseként fogalmaztuk meg, hogy helyzetértékelést adjunk a magyar mezőgazdaságban megjelenő együttműködési aktivitásról a közös géphasználat területén. A továbbiakban röviden bemutatjuk az egyes kooperációs megoldások kapcsán szerzett tapasztalatainkat.

A 2008 nyarán végzett felmérés bizonyos szempontból egy előkészítő adatgyűjtés volt, melynek célja, hogy megalapozza a későbbi, nagyobb gazdálkodói körre kiterjedő kutatást. Ugyanakkor a kísérleti jelleg ellenére számos érdekes és tanulságos következtetés levonását is lehetővé tette, illetve kijelölte a kutatás további irányát.

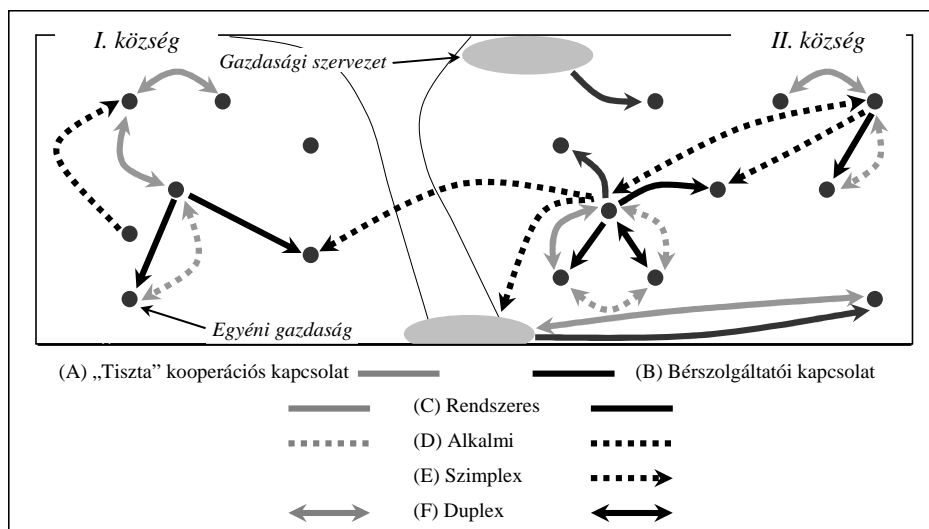
A két település üzemi körét érintő felmérés bizonyította, hogy a gazdálkodók a mezőgazdasági tevékenységet nem teljesen izoláltan, nem egymástól függetlenül végzik, fellelhető közöttük a közös géphasználatban az interakció számos formája. A felmérés során gyűjtött információkat felhasználva megszerkesztettük a 17 gazdaság együttműködési hálóját (2. ábra). A tapasztalatok szerint a leggyakoribb – „kvázi” – kooperációs forma a gépi bérszolgáltatás, de fellelhetők a kapcsolatokban a „tisztá” (szűken értelmezett), kölcsönösségen alapuló együttműködési mechanizmusok is. A felmérés a szűken értelmezett kooperatív géphasználat három típusát azonosította: a kölcsönösségen alapuló gépi munkavégzést (több esetben ez is bérszolgáltatói alapon történt, viszonyossággal), a termelésben használt mezőgazdasági gépek, eszközök egymásnak történő kölcsönös átadását, valamint a gépek, eszközök közös tulajdonlását és használatát.

A gazdálkodók közötti kapcsolatok gyakoriságát illetően azt állapítottam meg, hogy azok alapvetően „alkalmi” kapcsolatok, azaz az interakciók frekvenciája alacsony. Bár a gépi bérszolgáltatás esetében inkább megjelenő tendencia a kapcsolatok rendszeressé válása, de ebben az esetben is az alkalmi jelleg aránya a meghatározó.

A „tisztá” kooperációs mechanizmusokban résztvevők között minden esetben szorosabb szociális kötelék volt kimutatható, vagyis a kooperációs partnerek vagy családi, vagy baráti körből kerültek ki. A bérszolgáltatói kapcsolatokban a lazább

szociális kapcsolatok (pl.: egyszerű ismeretség) is elegendőnek mutatkoztak ahhoz, hogy akár rendszeres viszony alakulhasson ki.

2. ábra A felmért gazdaságok kapcsolati hálója

Forrás: Saját szerkesztés

A gazdálkodók együttműködési aktivitásának jellemzői a közös géphasználatban

A második „hullámban” végrehajtott, nagyobb horderejű felmérés során az alábbiak szerint összegezhető eredmények születtek a gazdálkodók együttműködési aktivitását illetően (1. táblázat).

A kölcsönösségen alapuló gépi munkavégzésben (COOP_1) a kérdőívek tanulságai alapján a gazdaságok közel 50%-a vett részt. Szám szerint 65 gazdálkodó nyilatkozott úgy, hogy egy vagy több gazdálkodó társával végeznek egymásnak kölcsönösségi alapon gépi munkákat. A teljes mintában az átlagos aktivitás – 1. összefüggés alapján meghatározódó – értéke 1,47, amely alacsony kooperációs teljesítményt takar. Az együttműködés jellemzően kisszámú gazdálkodói körre terjed ki, a leggyakoribbak a 2-3 főt magába foglaló csoportok, nyomokban előfordul 4-5 fős csoport is. Ennél nagyobb gazdálkodói csoport nem volt jellemző.

Az együttműködési formában kifejtett aktivitást üzemméret alapján vizsgálva megállapítható, hogy az a közepes méretű gazdaságokban a leggyakoribb (8-40 EUME méretkategória), az ettől kisebb és nagyobb kategóriákban pedig jelentősen szerényebb gyakoriságú együttműködési forma.

1. táblázat Az együttműködési aktivitás átlagos értékeinek alakulása üzemméret szerint

	0-4 EUME	4,1-8 EUME	8,1-16 EUME	16,1-40 EUME	40,1-100 EUME	100,1- EUME	Összesen
COOP_1	0,52	1,14	2,05	1,94	1,02	1,01	1,47
COOP_2	2,27	3,83	2,41	1,79	1,18	0,22	2,25
COOP_3	0,14	0,08	0,01	0,00	0,00	0,00	0,11
EH-ráta	1,14	1,76	1,62	1,27	0,71	0,58	1,27

Forrás: Saját számítás

A tapasztalataink szerint a gazdaságok több mint egy harmada vesz részt a gépek kölcsönadásán alapuló együttműködésekben (COOP_2). A mintában 49 gazdálkodó válaszolta azt, hogy gazdaságában évente legalább egyszer egy eszközt kölcsönad valamelyik gazdatársának. Az átlagos aktivitás (2. összefüggés alapján) 2,25-ös értéket mutat, amely szintén szerényebb kooperációs tevékenységet prezentál. Hasonlóan az előző kooperációs megoldáshoz, a gazdálkodói kör ebben az esetben csupán néhány, jellemzően 2-3 gazdálkodót foglal magában, a legritkább esetben figyelhető meg ennél nagyobb kooperáló csoport.

A COOP_2 jelű kooperációs megoldás esetében látható, hogy a csoportátlagokon keresztül kirajzolódó gyakorisági görbe csúcsa inkább a kisebb üzemméret-kategóriák irányába mutat eltolódást, azaz ott a legjellemzőbb együttműködési forma.

A technikai erőforrások használatában az együttműködés „csúcsát” a gépek, eszközök közös tulajdonlása jelenti (COOP_3). Ezt a kooperációs formát a gazdaságok csak egy csekély hányada gyakorolja, mindösszesen 12 gazdálkodó válaszolta azt, hogy rendelkezik olyan eszközzel a gazdaságában, amelyet legalább egy gazdatársával közösen tulajdonol, illetve használ. Ennek megfelelően az átlagos aktivitási érték (3. összefüggés) mindössze 0,11. Ökonómiai üzemméret alapján vizsgálva az együttműködési formában kifejtett aktivitásokat, azt a következtetést tudtuk levonni, hogy ez a megoldás inkább a kisebb üzemre jellemző.

Az intézményesített együttműködési formák ismerete és alkalmassága

Tapasztalataink szerint a gazdálkodók ismerete meglehetősen hiányos, döntő hányaduk még nem is hallott a közös géphasználat szervezeti kereteit adó kooperációs formák egy részéről. A gépi bérvállalkozó ismertsége a legmagasabb, a válaszadók 97,73%-a nyilatkozott úgy, hogy hallott az együttműködés e formájáról. A gazdálkodók a gépkört, mint szervezeti formát tekintik leginkább alkalmas megoldásnak az eredményesebb gazdálkodás előmozdítására, majd csak másodikként vélekednek így a gépi bérvállalkozóról (2. táblázat).

2. táblázat Az intézményesített kooperációs formák ismertsége és alkalmassága

	Gép- szövetkezet	Géptársulás	Gépkör	Gépi bérvállalkozó
Ismertség (%)	27,27	34,85	21,97	97,73
Alkalmasság	2,25	2,43	4,03	3,51

Forrás: Saját összeállítás

A gazdálkodók gépesítéssel kapcsolatos preferenciái

Az egyes formák alacsony ismertségével korábbi adat-felvételezéseink tapasztalatai alapján tisztában voltunk, ezért megfogalmaztunk olyan kérdéseket is, amelyek a különböző kooperációs formák sajátosságaihoz kapcsolhatók. Fontosabb megállapításaink az alábbiak:

A gazdálkodók motiváltsága az önálló géppark, ezáltal gépesítettség szempontjából független gazdaság kialakítására (3. táblázat, a. kérdés), közepes szintűnél erősebbnek tekinthető (4,09). Ez a motiváltság a közgazdasági üzemméret-csoportok szerint vizsgálva differenciált. Jellemzően a kisebb üzemi méretek mellett a gazdaságok vezetőit kevésbé jellemzi ilyen jellegű ambíció, míg nagyobb gazdaságméretek mellett egyre markánsabb ez a törekvés.

További megjelenő tapasztalat, hogy a gazdálkodók körében erősen diszpreferálnak tekintett a közös tulajdonlás (3. táblázat, b. kérdés). A gépek, eszközök kizárólagos tulajdonlására vonatkozó 5,79-es átlagos preferencia-érték meggyőzően mutatja, hogy az olyan együttműködési formáknak, amelyek a technikai erőforrások közös tulajdonlásra alapoznak, belátható időn belül nem lesz létjogosultsága a térség gazdálkodói között.

Egy kérdés a gazdálkodók hosszabb távú elköteleződési hajlandóságát volt hivatott mérni a technikai erőforrások külső forrásból történő beszerzése során (3. táblázat, c. kérdés). A kérdésre kapott válaszok átlaga: 4,59, mely szerint igen erősen megjelenő, domináns törekvés hosszabb távon a függetlenség megőrzése, az elköteleződés kerülése.

3. táblázat A gazdálkodók gépesítéssel kapcsolatos preferenciái

	A válaszok átlaga és (szórása) az egyes kategóriákban						Összesen
	0-4 EUME	4,1-8 EUME	8,1-16 EUME	16,1-40 EUME	40,1-100 EUME	100,1- EUME	
a.) Mennyire tartja fontosnak, hogy gazdasága minden esetben a termeléshez szükséges összes géppel rendelkezzen, vállalva akár azt is, hogy nem tudja biztosítani azok kellő b.) Mennyire tartja fontosnak, hogy gazdasága minden esetben a termeléshez szükséges összes géppel rendelkezzen, vállalva akár azt is, hogy nem tudja biztosítani azok kellő c.) Mennyire tartja fontosnak, hogy ne legyen tartósan elkötelezve azokban az esetekben, amikor gépi kapacitásokat külső	2,92 (2,04)	3,63 (1,92)	3,55 (1,85)	4,54 (1,91)	5,90 (1,12)	5,67 (1,06)	4,09 (2,00)
	5,54 (1,79)	4,87 (2,18)	5,86 (1,63)	6,20 (1,53)	5,78 (1,79)	6,75 (0,70)	5,79 (1,76)
	4,58 (2,28)	4,13 (1,89)	4,96 (1,73)	4,55 (1,96)	5,11 (1,76)	4,25 (1,98)	4,59 (1,94)

Forrás: Saját összeállítás

4. Következtetések

Az esettanulmány tárgyát képező vizsgálatok eredményei alapján megállapítható, hogy a magyar mezőgazdaságban a gazdálkodók között a közös géphasználatban a kooperáció számos formája fellelhető, a termelők nem elszeparáltan tevékenykednek. Ugyanakkor e kapcsolatoknak a gyakorisága jellemzően alacsony. Megállapítható továbbá az is, hogy a megkérdezett termelők új típusú szövetkezésekkel, együttműködésekkel kapcsolatos ismeretei szerények. Nem lenne helyes azt állítani, hogy mindez direkt módon gátját képezi az együttműködések kibontakozásának, ugyanakkor indirekt hatása minden bizonnyal megjelenik. Magyarországon a rendszerváltás előtti időszak szövetkezeti mozgalma miatt a szövetkezés erősen negatív tartalommal bír. Így ha a gazdálkodóknak nincsen ismerete arra vonatkozóan, hogy ezek az együttműködések milyen elvek mentén, milyen filozófiával működnek, könnyen a tudatlanság miatt viseltetnek ellenérzéssel velük szemben, azonosnak tekintve őket a korábbi időszak szövetkezeti mozgalmával. Ezért szakpropaganda eszközeivel mindenképp szükséges lenne felhívni az érintettek figyelmét a közös géphasználati konstrukciókban rejlő gazdasági előnyökre. Végezetül, az empirikus kutatás tapasztalatai alapján arra következtetünk, hogy a közeljövőben egyik olyan együttműködési formának sem lesz szerepe a válaszadó gazdaságok körében, melyben a gazdálkodók függősége erős, valamint hosszabb távú elköteleződést igényel. Amennyiben a gazdaság számára szükséges gépi kapacitások önálló gépberuházás keretében nem megoldhatóak, akkor azok biztosítása továbbra is gépi bérszolgáltatás formájában fog történni.

A vizsgálatok alapján tehát megállapítható, hogy a résztvevő felek általi együttműködés, premisszák, berögözött gondolatok és olykor anyagi megfontolások alapján nehezen alakulhat ki. A gazdasági alapon megvalósuló együttműködések esetében pedig ezekre feltétlenül szükség van. Igaz, hogy a mezőgazdasági szövetkezésnek hazánk esetében vannak nem mindig pozitív történelmi előzményei, de a vizsgálati eredményekre ez csak részlegesen hatott.

A fenti megállapítások és a számszaki eredmények rávilágítanak arra, hogy a közösségi folyamatok mentén felerősödő lokális fejlesztési programok eredményességére nagy hatással lesz a résztvevők részéről megjelenő együttműködési hajlandóság és ezzel együtt a bizalom megléte. És ez nem csak a tervezés és megvalósítás fázisában fontos, hanem a későbbi üzemeltetés során is. Összegzéséként megállapítható, hogy a közösségvezérelt helyi fejlesztések kiépítése és működés során az együttműködés foka és színvonala nagy hatással lesz, természetesen egyéb más tényezők, mellett a CLLD-k és az egész, a vidéket fejlesztő programokra.

Felhasznált irodalom

- Baksa A. – Vásáry M. (szerk.) (2013): *A Közös Agrárpolitika Magyarországon: Várható kilátások*. Innosco Közhasznú Alapítvány, Mezőzombor.
- EC (2011): *Proposal for a Council Regulation laying down the multiannual financial framework for the years 2014-2020*. European Commission, Brussels.
- ET (2013): *2013. február 7-8-i az Európai Tanács által elfogadott Következtetések a többéves pénzügyi keretre vonatkozóan*. EUCO 37/13 dokumentum, Európai Tanács, Brüsszel.
- Ford, C. – Cropp, R (2002): *An analysis of machinery cooperatives for dairy farms in the upper Midwest*. Staff Papers, University of Wisconsin Center for Cooperatives, Madison.
- Haag, G. (2004): *Ein Dorf arbeitet zusammen*. Landbau GbR Ulsenheim. *Bajor-magyar szakmai tanácskozás*, Budapest. 2004. február 19.
- Hetényi G. (2013): *A többéves pénzügyi keretről szóló tárgyalások eredményei magyar szempontból*. *Európai Tükör*, 1, pp. 46-55.
- Larsen, K. (2008): *Economic consequences of collaborative arrangements in the agricultural firm*. *Doctoral thesis*, Swedish University of Agricultural Sciences. Uppsala.
- Long, G. – Kenkel, P. (2007): *Feasibility of machinery cooperatives in the Southern Plain Region*. Selected Paper, Annual Meeting, Southern Agricultural Economics Association. Mobile Alabama.
- Mi a LEADER?* <http://www.umvp.eu/leader/mi-a-leader>
- NGM (2013): *Magyarország Partnerségi Megállapodása a 2014–2020-as fejlesztési időszakra*. *Szakmai egyeztetésre bocsátott tervezet*. Nemzetgazdasági Minisztérium, Budapest.
- Szabó G. G. – Bakucs L. – Fertő I. (2008): *Mórákerti CO-OP: A successful case of linking small farmers to markets of horticultural products in Hungary*. *Society and Economy*, 1, pp. 111-127.
- Takács I. – Baranyai ZS. – Nagy I. (2005): *Az álmok vége? A magyarországi gépkörök helyzete 2005-ben*. *XLVII. Georgikon Napok*, 2005. szeptember 29-30., Keszthely, p. 7.